

YURTTA BARIŞ PAŞALARIN BARIŞMASI

—
Tarih
—

HAKKI UYAR

Hakkı Uyar, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda profesör olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Tarih Bölüm başkanlığı görevini de yürütmektedir. Doktora tezi *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi* adıyla yayımlandı ve bu kitap 2000 yılında Afet İnan Tarih Araştırma Ödülü'nü kazandı. 2000 yılında *1923'ten Günüümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme* ile "*Sol Milliyetçi*" *Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)* adlı kitapları; 2001 yılında da *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi* adlı kitabı yayımlandı. 2010 yılında Muammer Erten'in anılarını yayına hazırladı: *Topraktan Parlamenta'ya*. Ardından da *100 Soruda CHP Tarihçesi (1923-2012)*, *Karadenizli Bir Politikacı: Aytekin Kotil (1934-1992)* ve *Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri* adlı kitapları çıktı. 2017 yılında da *Demokrat Parti İktidarında CHP (1950-1960)* ile *İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)* adlı iki kitabı yayımlandı. Yakın dönem Türkiye tarihi, Türk demokrasi tarihi, Türkiye'de seçimler, siyasal partiler, CHP tarihi ve Türk modernleşme tarihi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir ve bu alanda yayımlanmış birçok makalesi de bulunmaktadır.

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960
İki Darbe Arasında CHP 1960-1971

YURTTA BARIŞ: PAŞALARIN BARIŞMASI

Yazan: Hakkı Uyar

Editör: Hülya Balcı

Yayın hakları: © 2025 Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Nisan 2025 / ISBN 978-625-5941-59-6

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Taylan Polat

Sayfa uygulama: Gökçen Yanlı

Baskı: Ayhan Matbaa Basım San. Tic. Ltd. Şti.

Mahmutbey Mah. 2622 Sok. No: 6/41

Bağcılar - İSTANBUL

Tel. (212) 445 32 38 / Faks (212) 445 05 63

Sertifika no: 44870

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Yurtta Barış: Paşaların Barışması

Hakkı Uyar

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

İçindekiler

Önsöz.....	9
------------	---

Dünyada devrimler, devrim içi çatışmalar ve tasfiyeler: Bazı örnekler.....	13
Fransız Devrimi	13
Sovyet Devrimi	25
Meksika Devrimi	32
Türk Devrimi'nde yaşanan çatışmaların kökenleri	35
Kuvvetler birliğinin nedenleri.....	53
Kuramsal yaklaşım.....	54
Partili cumhurbaşkanlığı.....	60
Diyanet İşleri Başkanlığı.....	64
Genelkurmay Başkanlığı	67
İlk barışılan muhalif: Ali Fuat Cebesoy	75
Ayrılan yollar	79
Barışma	88
Cebesoy'un hizmetleri	93
Cebesoy'un CHP'ye katılması ve bakanlık görevleri.....	95
Cebesoy'un başbakanlık ihtimalinin belirmesi	97
Cebesoy'un siyasi kariyeri	103
Cebesoy'un DP milletvekilliği.....	108
Atatürk'ün barıştığı diğer isim, en sessiz muhalif: Refet Bele	113
İnönü'nün barıştığı isim: Kâzım Karabekir.....	125
Atatürk'ün muhaliflerle barışma politikasını	
İnönü'nün sürdürmesi.....	143
Çok partili yaşama geçiş ve Karabekir'in Meclis başkanlığı	151
Rauf Orbay: İstiklal Mahkemesi'nden TBMM'ye	157
Fevzi Çakmak: Çekirdek kadrodan küslüğe.....	175
Kurtuluştan sonraki zoraki birlikteliğin sonu	180
Muhaliflerin kademeli tasfiyesi.....	183

Atatürk'ün vefatı karşısında Çakmak'ın tutumu	185
İnönü-Çakmak ayrılığı	189
İsmet İnönü-Celal Bayar rekabeti ve barışması	199
Yolların kesişmesi	199
İş Bankası grubu-İsmet Paşa çekişmesi: İlk aşama	200
Atatürk-İnönü çekişmesi	204
İnönü-Bayar çekişmesi: İkinci aşama	204
İnönü'yü siyasal yaşamdan silme planları ve Bayar	206
Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü'nün yaptığı tasfiyeler:	
Bayar'ın kademeli tasfiyesi.....	208
Cumhuriyetin üçüncü çok partili rejim deneyimi:	
Bayar-İnönü ilişkileri.....	210
DP iktidarı döneminde Bayar-İnönü ilişkileri	
(1950-1960).....	214
27 Mayıs sonrasında İnönü-Bayar ilişkileri	226
Sonuç	235
Kaynakça.....	245

Önsöz

Cumhuriyet'in ilk yıllarında lider kadro arasındaki ayrışma ve bunun getirdiği çatışma, on yıllardır tarihçilerin ve toplumun ilgisini çekmektedir. Bu, biraz da çatışmacı bir kültüre sahip olmamızla ilintilidir. Siyasal kültürümüz, siyasal partilerin kurulmaya başladığı İkinci Meşrutiyet'ten beri çatışmacı niteliğe sahiptir. Üstelik yaklaşık 115-120 yıllık geçmişe rağmen siyasal kutuplaşma günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İkinci Meşrutiyet döneminin İttihatçı-İtilafçı cepheleşmesi, 1950'li yıllarda DP-CHP cepheleşmesi (Vatan Cephesi) olarak kendini gösterdi. 1965-1980 yılları arasında ise siyasette bu kez sağ-sol cepheleşmesi şeklinde varlığını sürdürdü. 1975 sonrasında Milliyetçi Cephe hükümetleri kuruldu. 1990'lı yıllarda siyasal çatışma, bu kez laik-İslamcı çatışması şeklini aldı. Siyasal çatışmalar, ekonomik krizlerle birleşerek zayıf siyasal ve demokratik altyapımızın kırılganlığını artırdı ve askeri darbelerin önünü açtı.

Cumhuriyet'in kurucu kültürünün de çatışmacı olduğu ve bunun günümüz siyasetine yansıdığı sıklıkla söylenmektedir. Uzun yıllar önce Feridun Kandemir, Cemal Kutay ve İsmet Bozdağ gibi isimler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında tasfiye edilen Atatürk'ün eski ve muhalif arkadaşlarının penceresinden olayları anlattılar. Üstelik bu muhalif isimler anılarını da yazdılar. Diğer taraftan Osman Selim Kocahanoglu, çatışmayı bu kez Atatürk'ün haklılığı noktasında ele alan kitaplar yazdı. Neticede her iki tarafın da odaklandığı konu, tarafların çatışması ve kimin haklı olduğu idi.

Atatürk ve Milli Mücadele için ilk yola çıkan arkadaşları toplamda beş kişiydiler. İlk Beşler denilen bu isimler: Atatürk, Karabekir, Cebesoy, Orbay ve Bele... Bele hariç, hepsinin döneme iliş-

kin anıları ve günlükleri var. Bu beş kişiye 1920 yılında İnönü ve Çakmak eklendi. Dolayısıyla A Takımı, yedi kişiye ulaştı. Daha başlangıçta ortaya çıkan küçük ayrılıklar Atatürk'ün gücünü artırmasıyla derinleşti. Bu süreçte bağımsızlık savaşının kazanılacağına dair emareler kendini gösterince, kurtuluş sonrasında rejimin ne olacağı meselesi ana sorun haline geldi. Vahdettin'in 1918-1922 yılları arasında yeniden ihdas ettiği mutlak monarşiye karşı oluşturulan ve bütün gücün Meclis'te toplandığı TBMM Devleti nasıl bir dönüşüm geçirecekti? İkinci Meşrutiyet'e kaldığımız yerden devam mı edecektik? Yoksa yeni bir rejim mi inşa edecektik? Atatürk, radikal değişiklikler döneminin kapısını açtı ve buna direnecek arkadaşlarıyla yollarını ayırdı. Bu noktada arkadaşlarıyla çatışmanın bir nedeni rejimin ne olacağı idi ama diğer bir konu daha vardı: Kimin ülkeyi yöneteceği... Bu iki konu çatışmanın ve tasfiyenin nedeni oldu. Dünyadaki diğer devrim hareketlerinden farklı olarak Türk Devrimi'nde tasfiye –A Takımı için– zorla olsa da kansızdı. Bu çatışma neticesinde kurucu kadronun kansız tasfiyesi, kurucu kültürün hümanist yönünü göstermektedir. Devrimler olup bittikten, Atatürk'ün eski ve muhalif arkadaşlarının yapacakları bir şey kalmadıktan sonra kademeli bir barışma dönemi başladı. Atatürk'ün ömrünün tamamlamaya yetmediği barışma politikasını İnönü sürdürdü.

Atatürk'ün 1931 yılında seçimler dolayısıyla söylediği “Yurtta barış, dünyada barış için çalışıyoruz” ifadesi, genellikle dış politika açısından ele alınmaktadır. Ancak konunun bir de iç barış meselesi vardır. Bu noktada muhaliflerle barışma devreye girmektedir. Muhaliflerle barışma, iç barışın en önemli argümanlarından biridir. Hatta Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkarak ihanet çizgisine kadar kayanların (150'likler) bile affı gerçekleşmiştir.

Özetle Cumhuriyet'i kuranlar şüphesiz aralarında çatıştılar. Bu doğru olmakla beraber aynı isimler daha sonra barışmayı da bildiler. Bu barışma süreçleri esnasında yaşananlar, çoğunlukla görmezden gelinmekte ya da bilinmemekte, konuya barışma perspektifinden bakılmamaktadır. Oysa çatışma kadar barışma da önemlidir. Barışma sürecinin neredeyse Cumhuriyet tarihinin

önemli bir bölümünü kapsadığını ve Cumhuriyet tarihini anlamamıza yeni bir boyut katacağını düşünüyorum. Atatürk'ün ilk barıştığı isim Cebesoy oldu. İnönü'nün de son barıştığı isim Bayar oldu. İlk barışmadan son barışmaya kadar yaşananlar bu kitabın ana konusudur. Cumhuriyet'i kuranlar çatıştıktan sonra barışmayı da bildiler. Onların barışma deneyiminin günümüz Türkiye'sine de örnek olmasını diliyorum.

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Dünyada devrimler, devrim içi çatışmalar ve tasfiyeler: Bazı örnekler

Tarihte devrim hareketlerine baktığımızda genellikle devrimcilerin bir müddet sonra kendi aralarında çatıştıkları ve ardından kanlı tasfiyelerin geldiği sıklıkla görülür. Bunun arkasında yatan elbette tek bir neden yoktur. Devrimciler arasında yaşanan iktidar mücadelesi çatışmanın nedenlerinden biridir. Bir diğer neden ise devrimciler arasındaki fikir ayrılıklarıdır. Çünkü devrimciler homojen bir grup olmadıklarından aralarında fikir ayrılıkları ortaya çıkabilmektedir. Devrim sürecinde rakip gruplar kadar, aynı grup içerisinde de farklılıklar (teoride, uygulamada) doğabilir.

Fransız Devrimi

George Büchner, 1835 yılında kaleme aldığı ve Fransız Devrimi'ni konu alan *Danton'un Ölümü* adlı piyesinde gilyotine doğru ilerlerken Danton'a şu sözleri söyler: "İhtilal, Satürn gibidir; kendi evlatlarını yer."¹ Fransız Devrimi'nin geçirdiği seyr, devrimin önce muhaliflerini tasfiye ettiğini, sonra da devrimcilerin birbirlerini tasfiye ettiğini göstermektedir. Şüphesiz devrimcilerin, devrim karşıtlarını tasfiye etmeleri şaşırtıcı değildir. Fransız Devrimi denilen dönemin, 1789-1799 yılları arasını kapsadığı ve bu on

1. Georg Büchner, *Danton'un Ölümü*, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2019. Yunan mitolojisindeki Kronos, Roma mitolojisinde Satürn adını alır. Romalılara göre, evrenin efendisi ve kendi çocuklarını yiyen tanrıdır. Mitolojiye göre Satürn, bir gün oğlunun kendisini devireceği kehanetini öğrenir ve bunu önlemek için de çocuklarını yemeye başlar. Ancak doğurganlık ve yeryüzü tanrıçası Ops (Yunan mitolojisinde Rhea), oğul Jüpiter'i (Yunan mitolojisinde Zeus) saklar. Jüpiter daha sonra geri gelerek Satürn'ün iktidarına son verir ve kozmosun yeni hâkimi haline gelir. Bkz. Colette Estin - Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TÜBİTAK Yay., Ankara, 2013.

yılın dünyayı değiştirdiği söylenebilir. Bununla birlikte devrim yıllarının en hareketli dönemi 1789-1795 yıllarıdır.

Türk Devrimi birçok bakımdan Fransız Devrimi'ne benzemektedir. Monarşi ile yürütülen mücadele, ihtilal ve İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet'in ilanı, geleneksel toplumun kurumlarının tasfiyesi ve laikleşme süreci ortak noktalar olarak ele alınabilir. Nitekim Atatürk de, Türk Devrimi'nin Fransız Devrimi'nin açtığı yoldan ilerlediğini ifade etmişti. İki devrim arasında benzer yönler olduğu kadar kadar ayrılan noktalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Fransız Devrimi'nin burjuva devrimiyle halk devrimi arasında salınım gösterirken Türk Devrimi'nin aydın-bürokratlar önderliğinde yürütülen bir devrim olduğu gerçeğidir. Diğer taraftan Türkiye'de emperyalist işgal devrime yol açarken, Fransa'da devrim savaşa neden oldu. Avrupa monarşileri Fransa'daki devrimi kendileri için tehdit olarak gördüler. Savaş ve yoksulluk/yokluklar, devrimin radikalleşmesinin de önünü açtı.

Kuzey Avrupa'da dini reformasyon ile politik reformasyonun birlikte yürümesi, monarşinin kiliseyle beraber gücünün kısıtlanmasını beraberinde getirdi. İngiltere rneğinde olduğu üzere aristokrasinin tarımsal kapitalizme yönelerek monarşiden bağımsızlaşması, burjuvaziyle işbirliği yapmasına imkn sağladı. Her iki sınıfın işbirliği ve yasama organına dönüşen parlamentonun devamlılığı, Fransa'da görülen bir durum değildi. Fransa'da toplumsal kesimler arasındaki ayırım son derece keskindi.

Fransız Devrimi'nin dünyadaki etkisi, ondan on yıl kadar önce gerçekleşen Amerikan Devrimi'nden daha büyük ve kalıcı oldu. Ancak yine de Fransız Devrimi'nin Amerikan Devrimi'nin açtığı yoldan ilerlediğini belirtmek gerekir. Mutlak monarşilerin tasfiye edilerek yerlerine cumhuriyet rejimlerinin kurulması bu devrimle başladı. Böylece ulusal egemenlik ve insan hakları kavramları dünyada kök saldı. Aydınlanma ağı filozofları mutlak monarşilerin gücünün kısıtlanması, kuvvetler ayrılığı ve vergi adaleti başta olmak üzere adalet duygusunun öncülüğünü yaptılar. Yedi Yıl Savaşları'nın İngiltere karşısındaki kaybının getirdiği mali yük, İngiltere'ye karşı Amerikan bağımsızlık savaşının desteklenmesi,

tarımsal verimliliğin düşüklüğü, vergilerin toplumun tüm kesimleri arasında eşit dağıtılmaması ve bu sorunların çözümüne ilişkin tüm kanalların kapalı olması, Fransa'da Ancien Regime'in (mutlak monarşinin) sonunu getirdi. Yaşanan mali sorunlar karşısında toplumun çok az bir bölümünü teşkil eden aristokratların ve ruhban sınıfının mali yükümlülükler altına girmek istememesi, devrimin kapısını açtı.

Devrimin başlangıcına yol açan kralın parlamentoyu –vergi koyma kararı aldirmek için– toplantıya çağırması oldu. Aristokrasi ve ruhban, vergi yükümlülükleri altına girmemek için direnç gösterirken devrim sürecinde çok daha fazlasını kaybettiler. Ağırlıklı olarak burjuvazinin ve orta sınıfın temsilcilerinden oluşan parlamentonun üçüncü kesimi ise başlangıçta vergide adalete ve meşruti monarşiye razıydı. Ancak zaman içerisinde devrim, başlangıç noktasından çok daha ileriye gitti. Devrim sürecinde Fransa'nın saldırıya uğraması, devrimin radikalleşmesinin nedenlerinden biriydi. Devrimin radikalleşmesinin bir başka nedeni de yoksulluktu; özellikle kent yoksulları devrimin radikal uygulamalarının ana nedenlerinin başında gelir. Devrim sürecinde parlamentoda yer alan toplumsal kesimler homojen değildi ve zaman içerisinde değişimler geçirdiler. Albert Soboul'un deyişiyle devrim, halk devrimi ile burjuva devrimi arasında salınım göstermekteydi.² Kralın ihaneti ve Fransa'nın saldırıya uğraması, süreç içerisinde kralın kararsızlığı ve zayıf kimliği, hem monarşinin hem de kral ve kraliçenin idamını beraberinde getirdi. Kralın yargılanması ve idamı, Fransa'nın saldırıya uğraması devrimin radikalleşmesine yol açtı. 1793-94 döneminde en radikal halini alan devrim, önce ılımlıları kanlı bir şekilde tasfiye etti. ılımlıların ardından, radikallerin tasfiyesi gerçekleşti. Sonuçta devrim kendi çocuklarını yedi. Sırasıyla fiili meşruti monarşinin ardından cumhuriyet, anarşi/terör, dikta ve imparatorluk dönemleri birbirini izledi.

2. Albert Soboul, *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, çev. Şerif Hulusi, Cem Yay., İstanbul, 1969. Soboul ne kadar devrim yanlısı ise onun tam tersi noktadan, sağdan devrime bakan bir başka kitaptan söz etmek gerekir. Bkz. Pierre Gaxotte, *Fransız İhtilali Tarihi*, Varlık Yay., İstanbul, 1962.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında Milli Mücadele kahramanları ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosu olarak bilinen Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'nün aralarındaki çatışmalar ve küskünlükler literatüre "paşaların kavgası" olarak geçti. Bu konu hakkında birçok akademik ve popüler çalışma yapıldı.

Ancak görmezden gelinen ya da es geçilen bir konu oldu: paşaların barışması... Devrimlerin gerçekleşmesi ve rejimin oturmasının ardından Atatürk, yurttta sulh amacıyla Cebesoy ve Bele ile barışarak onları siyasal sisteme entegre etti. Atatürk'ün vefatının ardından İnönü, barışma siyasetini devam ettirdi. Karabekir ve Orbay siyasal sisteme eklemlendiler. Bu barışma siyaseti, Cumhuriyet'in kurucularının zihniyet dünyasını bize göstermesi açısından anlamlıdır.

Prof. Dr. Hakkı Uyar döneme ait arşivleri, süreli yayınları, sözlü tarihi de kapsayan zengin referanslarla yakın tarihimizi yeni bir perspektifle değerlendiriyor.

QR kodu okutunuz

Dijital fiyat etiketi

tavsiye edilen
KDV'siz
satış fiyatı

₺ 270

Sertifika no: 44919

ISBN 978-625-5941-59-6

**Doğan
Kitap**